

σημασίες και διαχείριση της υποκουλτούρας

Νίκος Παπαχριστόπουλος

Η προοπτική για την εξέταση της υποκουλτούρας¹ ως συστήματος σημασιών παραπέμπει στην παραδοχή των αντικειμένων και των σχέσεων που εντάσσονται στα πλαίσια οργάνωσης και λειτουργίας ενός κοινωνικού σχηματισμού, ως κοινωνικού συστήματος σημασιών.² Η υποκουλτούρα ως εννοιολογική/ σημασιολογική κατασκευή, αναφέρεται στη λειτουργία των μηχανισμών σημασιοδότησης των αντικειμένων και των σχέσεων μιας κοινωνικής πρακτικής με διαφορετικό περιεχόμενο από τους επικρατούντες κώδικες ερμηνείας και αποτελεί κατ' ακολουθία κριτήριο κοινωνικής διαφοροποίησης. Στο ακόλουθο σημείωμα επιχειρείται η διαπραγμάτευση των ειδικών συμβολισμών της υποκουλτούρας όχι ως πρόσληψη σημαίνουσών πρακτικών από τους φορείς εκτέλεσης των συγκεκριμένων συμβολικών μηνυμάτων,³ αλλά ως ανάλυση των μορφών διαχείρισης της

1. Με την έννοια της υποκουλτούρας σε μικροκοινωνιολογικό επίπεδο ασχολήθηκε η Σχολή του Σικάγου. Πιο πρόσφατες είναι οι επεξεργασίες της Βρεταννικής Σχολής.
2. Η Κ. Boklund-Λαγοπούλου ονομάζει «κοινωνικά συστήματα χρήσης» τα συστήματα συγγένειας, τους τρόπους, την ενδυμασία, τη στέγαση και οποιοδήποτε άλλο σύστημα αντικειμένων έχει μια σημειωτική και επικοινωνιακή πλευρά. Κ. Boklund-Λαγοπούλου, «Κοινωνικές δομές και σημειωτικά συστήματα», στο, *Σημειωτική και κοινωνία*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1980, σσ. 23-24
3. Υπάρχουν δύο τρόποι εξέτασης των συμβολικών συστημάτων κατά την Κ. Boklund-Λαγοπούλου. Ως συστήματα σημασίας εξετάζονται σημασιολογικά με περιορισμένη εξωεπικοινωνιακή λειτουργία. Ως κοινωνικά συστήματα χρήσης μελετώνται κυρίως για τα μη επικοινωνιακά τους χαρακτηριστικά, καθώς τα κοινωνικά συστήματα έχουν και

υποκουλτούρας από τις κυρίαρχες κοινωνικές δομές και ενσωμάτωσης στη λειτουργία τους.

I.

Η κουλτούρα αναφέρεται στο συνολικό σημειακό σύστημα των τρόπων σκέψης και δράσης ενός κοινωνικού συνόλου που, σε ορισμένα τοπικά και χρονικά πλαίσια, συνδέεται με σταθερές πρακτικές έκφρασης και δημιουργίας διαμορφώνοντας έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής.⁴ Ο T.S. Eliot⁵ ξεκινώντας από την «οργανική δομή» ως πρωταρχική προϋπόθεση της κουλτούρας, που ευνοεί την κληρονομική μεταβίβαση της κουλτούρας στο χώρο μιας ορισμένης κουλτούρας, προσδιορίζει τις τρεις έννοιες της κουλτούρας: την κουλτούρα του ατόμου, την κουλτούρα της ομάδας και την κουλτούρα της κοινωνίας, καθώς επίσης και τη μεταξύ τους σχέση:

«Η κουλτούρα ενός ατόμου εξαρτάται από την κουλτούρα μιας ομάδας ή τάξης και η κουλτούρα μιας ομάδας ή τάξης εξαρτάται από την κουλτούρα ολόκληρης της κοινωνίας στην οποία αυτή η ομάδα ή τάξη ανήκει».⁶

Η κουλτούρα μιας ορισμένης κοινωνίας εμπεριέχει τις επιμέρους κουλτούρες των ομάδων που συμμετέχουν στη συγκρότηση και διατήρηση του κοινωνικού συστήματος και συνδέεται αναπόσπαστα με την κοινωνική δομή και τον υφιστάμενο συσχετισμό δυνάμεων σε μία κοινωνία. Η πρώτη διάσταση της κουλτούρας κατά τη διάκριση του T.S. Eliot, η κουλτούρα του ατόμου, δεν φαίνεται να διαχωρίζεται ουσιαστικά από την κουλτούρα της ομάδας στην οποία ανήκει, καθώς ο άνθρωπος σε μία δεδομένη κοινωνική αναφορά δεν νοείται αφηρημένα ως άνθρωπος, αλλά στην ειδική εκάστοτε σχέση του προς ένα σύνολο ανθρώπων, οι οποίοι συνδέονται με σταθερές αρχές και βασικούς τρόπους συμπεριφοράς και τείνουν στην πραγμάτωσή τους ως κοινωνική κατηγορία, το άτομο.

Η σχέση του ατόμου με την κοινωνία, προϋποθέτει τη διαδικασία κατασκευής του κοινωνικού ατόμου⁷ που στηρίζεται σε μηχανισμούς συμπεριφο-

άλλες λειτουργίες εκτός από το να *σημαίνουν*. Κ. Boklund - Λαγοπούλου, «Κοινωνικές δομές», *ό.π.*, σ. 24.

4. Αναλυτικότερη διερεύνηση του όρου της κουλτούρας, βλ., στο, Ν. Δεμερτζής, *Κουλτούρα και νεωτερικότητα. Πολιτική κουλτούρα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1989.

5. T. S. Eliot, *Σημειώσεις για τον ορισμό της κουλτούρας*, Αθήνα, Πλέθρον, 1980 σ. 16.

6. *Αυτόθι*, σ.23.

7. «Το άτομο, όπως το εννοούμε συνήθως, είναι δεσμός και όχι φυσικό δεδομένο. Αυτό η κοινωνική θέσμιση το κάνει μορφώνοντας το νεογέννητο μικρό τέρας και μορφώνοντάς το σε όλη του τη ζωή, υποχρεώνοντάς το να επενδύσει και να δώσει

ριστικής πρόσληψης και αφομοίωσης των σκέψεων και των συνηθειών του ατόμου σε ένα ιδεολογικό υπόβαθρο προκαθορισμένης αρμονίας για την πρόσληψη του κοινωνικού ρόλου του ατόμου, όπου η πραγμάτωσή του σύμφωνα με τις απαιτήσεις μιας ετερόνομης υπερβατικής αρχής (κράτος, κοινωνία, θεός) θεωρείται φυσική συνέχεια της ύπαρξής του. Μπορούμε κατά συνέπεια να μιλάμε για επιμέρους κουλτούρες σε μια κοινωνία, για κουλτούρες ομάδων ή τάξεων και όχι για κουλτούρες ατόμων, που στον αμοιβαίο τους συσχετισμό συγκροτούν την κουλτούρα μιας κοινωνίας.

Οι επιμέρους ομάδες σε σχέση με το βαθμό συμμετοχής τους στην άσκηση της εξουσίας διαμορφώνουν και την κουλτούρα τους στην οποία αποδίδουν τους ειδικούς προσδιορισμούς ανώτερη - κατώτερη κουλτούρα, υλική - πνευματική, κυρίαρχη - υποτελής, κ.λ.π., με σημείο αναφοράς την κουλτούρα των υπόλοιπων ομάδων. Στα πλαίσια αυτά της δυαδικής ταξινόμησης των ειδικών περιεχομένων της κουλτούρας, οι κουλτούρες των επιμέρους ομάδων αποτελούν επιμέρους σημειωτικά συστήματα υπερκωδικοποιημένων λογικών, έχοντας ως σκοπό την παραγωγή σημασιών και μηνυμάτων μόνο για αυτούς που μπορούν να τα αποκρυπτογραφήσουν, παγιοποιώντας παράλληλα τις κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις.

Η κουλτούρα της κυρίαρχης τάξης χαρακτηρίζεται ως ανώτερη κουλτούρα και περιλαμβάνει τις έννοιες και τις αξίες για την πρόσληψη των οποίων απαιτείται σύμφωνα με την κυρίαρχη τάξη ένας ορισμένος βαθμός καλλιέργειας, η οποία πηγάζει από την ίδια την ικανότητα της ανώτερης τάξης να ερμηνεύει και να επικυρώνει την ανθρωπινή δραστηριότητα, ως αποτέλεσμα της δικής της ιδιαιτερότητας στο χώρο.⁸ Με σημείο αναφοράς την κουλτούρα της κυρίαρχης τάξης, προσδιορίζονται ως υποκουλτούρες τα σημειακά συστήματα συμπεριφοράς των επιμέρους ομάδων, που διαφοροποιούνται ως προς τον αξιακό τους προσανατολισμό απ' αυτόν της κυρίαρχης ομάδας και διαρδρώνουν το εννοιολογικό τους υπόβαθρο με

νόημα για τον εαυτό του στις κοινωνικές σημασίες, στο μάγμα των κοινωνικών σημασιών, που έχουνε κάθε φορά δεσμοστεί από την δεδομένη κοινωνία και που συνέχουν αυτή την κοινωνία και τους ιδιαίτερους δεσμούς της». Κ. Καστοριάδης, «Εξουσία, πολιτική, αυτονομία», στο, *Οι ομιλίες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ύψιλον, 1990, σσ. 43-44.

8. «Η κουλτούρα ήταν πάντα το προνόμιο μιας μικρής μειοψηφίας, μια υπόθεση πλούτου, χρόνου και τύχης. Για τις μη προνομιούχες λαϊκές μάζες οι «ανώτερες αξίες» ήταν πάντα απλά λόγια, ή κούφιες παραινέσεις, αυταπάτες και πλάνες. Στην καλύτερη περίπτωση ήταν ελπίδες και επιδιώξεις που έμεναν ανεκπλήρωτες». Χ. Μαρκούζε, «Παρατηρήσεις για έναν επαναπροσδιορισμό της κουλτούρας», στο, *Τέχνη και μαζική κουλτούρα*, Αθήνα, Ύψιλον, 1984, σ. 33.

αναιρετική - αντιστροφική πρόσληψη των «αυτονόμων»⁹ για την κυρίαρχη κουλτούρα μνημάτων.

Οι κοινωνικές διαστάσεις της υποκουλτούρας προσδιορίζονται σημασιολογικά σε ένα χώρο δυαδικής - αντιθετικής ταξινόμησης, στον οποίο σημαίνουν και το αντιστοιχείο σημαζόμενο αποκτούν κοινωνική σημασία μόνο όταν νοούνται σε σχέση με το αντίθετό τους σημείο. Τα αντιθετικά συστήματα συμβόλων τοποθετούνται αδροιστικά στον ίδιο χώρο, ορίζοντας «φυσικές συνέχειες»¹⁰ και η ίδια η ιδιότητά τους ως κατηγορίες συμβόλων προσδιορίζει και τα όρια στον «συνεχόμενο χώρο».

Αν θεωρηθεί η κουλτούρα ως συνολικό σημειακό σύστημα, μια φυσική συνέχεια, τότε η κυρίαρχη κουλτούρα και οι υποκουλτούρες αποτελούν τα δύο αντιθετικά υποσυστήματα και τα όριά τους αποτελούν μια ενδιάμεση κατάσταση.¹¹ Στη συνολική ταξινόμηση, κυρίαρχη κουλτούρα - υποκουλτούρα δεν νοούνται με την έννοια της διχοτόμησης, αλλά ως άκρα ενός συνεχούς σε μια πολωτική μεταξύ τους σχέση, όπου το αρνητικό ή θετικό περιεχόμενο μιας αρχικά ουδέτερου περιεχομένου κουλτούρας, είναι προϊόν κοινωνικής διαχείρισης. Η ύπαρξη διαφορετικών περιεχομένων της κουλτούρας συνδέεται άμεσα με την ανάγκη του συστήματος για την αναπαραγωγή του, με βάση την σταθεροποίηση των δυναμικών του συσχετισμών.

Τα μέλη της κυρίαρχης τάξης προσλαμβάνουν μέσω της κουλτούρας τους την ιδιαίτερη ατομική τους υπόσταση και αναγνωρίζουν τον εαυτό τους στις συλλογικές παραστάσεις για την κοινωνική τους τοποθέτηση, που ορίζουν τα πλαίσια της δράσης τους σε ένα ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, προσδιορίζοντας την έννοια του «εμείς» σε διάκριση με την έννοια του

9. Ο R. Barthes αντιτάσσοντας ένα αίσθημα δυσφορίας για τη «φυσικότητα» που διακατέχει τις όψεις της πραγματικότητας, όπως τον τύπο, την τέχνη, τον κοινό νου, επισημαίνει τον ιδεολογικό εγκλωβισμό της διαχείρισης της πραγματικότητας σε ένα μυθολογικό πλέγμα αυτονόμων: «ο μύθος καταργεί το περίπλοκο των ανθρώπινων πράξεων, τους δίνει την απλότητα των ουσιών, καταλύει την διαλεκτική, κάθε αναδρομή πέρα από το άμεσα ορατό, οργανώνει έναν κόσμο χωρίς αντιφάσεις, αφού θα είναι δίχως βάθος, έναν κόσμο απροκάλυπτο, θεμελιώνει μια πετυχημένη σαφήνεια: τα πράγματα φαίνονται να σημειοδοτούν από μόνα τους». R. Barthes, *Μυθολογίες*, Αθήνα, Ράππα 1979, σ. 245.

10. Βλ. Ν. Σκουτέρη - Διδασκάλου, «Η σημειοδοτική λειτουργία της τελετουργίας του γάμου», στο, *Σημειωτική και κοινωνία*, ό.π. σ. 164

11. Αν π.χ. το «χρώμα» είναι το συνεχές, τότε το «μαύρο» και το «άσπρο» αντιτίθενται ένα στο άλλο και τα όριά τους είναι μια ενδιάμεση κατάσταση. Ν. Σκουτέρη - Διδασκάλου, «Η σημειοδοτική λειτουργία», ό.π., σ. 164.

«αυτοί». Η πρόσληψη της συνείδησης του «εαυτού» προϋποθέτει την επίγνωση της εμπειρίας του «διαφορετικού» ως αναγκαία συνθήκη της εμπειρίας του «εαυτού». Η συμβολική αναγνώριση του «εμείς» για τα μέλη μιας ομάδας σαν κάτι που «είναι» οργανώνεται γύρω από την έννοια του «αυτοί», ως κάτι που «δεν είναι».¹²

Οι αντιθετικοί τύποι κουλτούρας ως υποκουλτούρες επιμέρους ομάδων που αντιτάσσουν στην ηγεμονική κουλτούρα τη δική τους πολιτισμική οργάνωση, ουσιαστικά ευνοούν την κυριαρχία της ηγέτιδος κουλτούρας. Ο μηχανισμός της αναίρεσης και της αντιστροφής των κυρίαρχων μηνυμάτων διαιωνίζει τη διαφορετική ικανότητα για πρόσβαση και πρόσληψη των μηνυμάτων αυτών. Η υποκειμενική διαχείριση των μηνυμάτων στηρίζει την επέκταση της κυρίαρχης ιδεολογίας σε όλους τους τομείς της υλικής παραγωγής, επιβάλλοντας το δεσμευτικό χώρο, μέσα στον οποίο, και όχι έξω από αυτόν, μπορούν να κινηθούν οι χρήστες των μηνυμάτων. Ο Marcuse τονίζει το «δεσμευτικό» χαρακτήρα της κουλτούρας,¹³ που περιορίζεται σε έναν «ειδικό κόσμο», που διαμορφώνεται από μια ορισμένη φυλετική, εθνική, θρησκευτική ή οποιαδήποτε άλλη ταυτότητα και την ύπαρξη του «αλλότριου κόσμου», τον κόσμο του άλλου, του εχθρού, του ξένου, για τον οποίο δεν ισχύουν οι σκοποί της κουλτούρας.

Η λειτουργία της υποκουλτούρας επιτρέπει στους φορείς της κυρίαρχης κουλτούρας να αναγνωρίζουν μόνο σε αυτούς την συμμετοχή στην παραγωγή και ερμηνεία των μηνυμάτων της δικής τους «άνωτερης κουλτούρας» και όχι στους άλλους, οι οποίοι αποκλείονται από το σύστημα της κυρίαρχης κουλτούρας και αφομοιώνονται από τους δικούς τους

12 . Η επίκληση μη υπαρκτών χαρακτηριστικών για την αναγνώριση των πραγματικών στη φύση μιας προσωπικότητας αποτελεί αρχαϊκή νοοτροπία, καθώς η έννοια του εγώ ως συνάρθρωση ιδιοτήτων είναι κενού περιεχομένου, όταν αναφέρεται στις ανύπαρκτες ιδιότητες. Ο ανθρωπολόγος Η. Ρ. Dueerr αναφέρει την σημασία του όρου «ναγκούαλ» ως το χώρο του άρρητου μέσω του οποίου οι Ινδιάνοι Γιακί αποκτούν συνείδηση του «τόναλ» που αντιπροσωπεύει το χώρο του πραγματικού. Το «ναγκούαλ» δεν αποτελεί αντικείμενο εμπειρίας, είναι όμως προϋπόθεση για την εμπειρία των αντικειμένων : «το ναγκούαλ δεν είναι μια βίδα στον μηχανισμό. Επίσης δεν είναι αλήθεια ότι η λέξη «ναγκούαλ» δεν κινεί τίποτα ή αντίθετα ότι χωρίς το ναγκούαλ τίποτα δεν θα περιστρεφόταν. Έχοντας κανείς συνείδηση του «ναγκούαλ» την ίδια ώρα έχει την συνείδηση ότι κάτι κινείται. Υπό αυτή την έννοια, μόνο όσοι έχουν γνωρίσει το «ναγκούαλ», δηλαδή τα όριά τους, μπορούν να έχουν συνείδηση του νησιού του «τόναλ», δηλαδή του δικού τους μηχανισμού και του πολιτισμού τους.» Η. Ρ. Dueerr, *Ονειρικός Χρόνος*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 1990, σσ. 107, 111.

13. Χ. Μαρκούζε, «Παρατηρήσεις», *ό.π.*, σ. 24.

μηχανισμούς παραγωγής σημασιών. Παράλληλα η ομαλή, η «υγιής»¹⁴ κατάσταση της κουλτούρας των υπόλοιπων τάξεων καθορίζει την επιβίωση της κουλτούρας της κυρίαρχης τάξης. Η αυστηρά δομημένη οργάνωση και η ομαλοποιημένη λειτουργία των συστημάτων υποκουλτούρας αποτελεί διασφάλιση της ανωτερότητας της κουλτούρας της ανώτερης τάξης και δεν απειλεί την κοινωνική της ισχύ, καθώς οι επιμέρους ομάδες ακόμη και στο βαθμό που ανακινούν τους μηχανισμούς κοινωνικής κινητικότητας, εγκλωβίζονται στο δικό τους, το δοσμένο πλαίσιο συγκρότησης κοινωνικών αξιών, που διαφέρει από τους αξιολογικούς προσανατολισμούς της κυρίαρχης τάξης.

Παρεμβάλλεται κατ' αυτόν τον τρόπο ένα πλαίσιο αντιτασσόμενων συμπεριφορών προς μια υφιστάμενη σχέση συμπεριφορών, που μπορεί να αντιβαίνει προς την κυρίαρχη ιδεολογία, χωρίς όμως να την αμφισβητεί ούτε να την αναιρεί, στο βαθμό που λειτουργεί παραπληρωματικά ως προς αυτή. Έτσι απαλείφονται οι προϋποθέσεις διασάλευσης της νομιμότητας του συστήματος και δεν υπονομεύονται οι νόρμες της κοινωνικής οργάνωσης.

II.

Η υποκουλτούρα μιας ομάδας ατόμων μπορεί να αναλυθεί σε επιμέρους διαλεκτικά διαρθρωμένα επίπεδα :

α. σε ένα επίπεδο δομικό - φορμαλιστικό που περιλαμβάνει τη διάταξη των επιμέρους ατόμων σε σταθερές συλλογικότητες μέσα στα συγκεκριμένα τοποχρονικά, ιστορικά πλαίσια.

β. σε ένα επίπεδο λειτουργίας που εμπεριέχει την συγκεκριμένη κοσμοαντίληψη της ομάδας και την ενεργοποίηση των δομικών της στοιχείων για τον καθορισμό και την επίτευξη πρακτικών επιδιώξεων.

γ. στο δυναμικό επίπεδο, το σύστημα των αλλαγών οι οποίες υπό την πίεση ενδοομαδικών ή εξωομαδικών παραγόντων μπορούν να μεταβάλλουν τη δομή και τη λειτουργία της ομάδας.

δ. στο φαντασιακό επίπεδο έναν βασικό άξονα σημασιών και νοημάτων που επινοείται από τα μέλη της ομάδας για την ολοκλήρωση της αυτοεικόνας τους, διαρθρώνοντας γύρω από τη φαντασιακή αυτή εικόνα την ανάλογη συμπεριφορά ως βασική μορφή δράσης ή αντίδρασης.¹⁵

14. T. S. Eliot, *Σημειώσεις για τον ορισμό της κουλτούρας*, ό.π., σ. 42.

15. Ο S. Kohen, τονίζει την σημασία του «συμβολικού ή μυθολογικού» τύπου αντίδρασης που υπερβαίνει την αίσθηση της απλής δράσης, του απλού γεγονότος. S. Kohen, *Folk devils and moral panics*, New York, ST. Martin's Press, 1980, σσ. ix,x.

Η συμβολική επίκληση των προτύπων συμπεριφοράς για τα μέλη της ομάδας νομιμοποιεί τη δράσης της στο χώρο και ως «ενσαρκωμένο νόημα στο πράττειν»¹⁶ επεξεργάζεται και, ουσιαστικά, εκλογικεύει την συμπεριφορά τους, που ενδεχομένως έρχεται σε αντίθεση με τα επικρατούντα/κυρίαρχα πρότυπα συμπεριφοράς.

Αν εξετάσουμε τα προηγούμενα επίπεδα ανάλυσης της υποκουλτούρας, τόσο στον αμοιβαίο τους συσχετισμό, όσο και στη σχέση τους με την κουλτούρα όλης της κοινωνίας μπορούμε να διακρίνουμε ένα πλαίσιο αντιφατικών πρακτικών. Στο δομικό επίπεδο παρά την ύπαρξη του αντιδικτικού συστήματος αξιών, δεν εκλείπουν οι κανόνες κοινωνικοποίησης μέσω των οποίων μαθαίνονται οι ιδιαίτεροι τρόποι ζωής της ομάδας και υιοθετείται το απαραίτητο στυλ, ενώ παράλληλα τηρούνται αυστηρά οι ενδοομαδικές ιεραρχικές τοποθετήσεις. Αντίθετα, στο λειτουργικό επίπεδο χαρακτηριστική είναι η ύπαρξη ενός "έλλειπτικού συστήματος αξιών"¹⁷ σε πολλά συστήματα υποκουλτούρας, που αναφέρεται στην έλλειψη πρακτικών σκοπών και επιδιώξεων.¹⁸

Στο δυναμικό επίπεδο, πέρα από την προσθήκη ή απομάκρυνση μελών, υπάρχει ένας σχετικά μικρός βαθμός απόκλισης από τα αρχικά πλαίσια οργάνωσης και λειτουργίας της υποπολιτισμικής ομάδας καθώς για τη διατήρηση του συνολικού της χαρακτήρα, είναι αναγκαία είναι και η ενσωμάτωση των ιδιαίτερων συμπεριφορών των μελών σε ένα γενικευμένο πρότυπο συμπεριφοράς. Ο βαθμός βέβαια αφομοίωσης από το σύστημα από το σύστημα της υποκουλτούρας δεν είναι πάντα ο ίδιος για όλα τα μέλη της

16. Κ. Καστοριάδης, *Η φανταστική θέσμιση της κοινωνίας*, Αθήνα, Ράππα, 1989, σ. 219.

17. D. Hebdige, *Υποκουλτούρα. Το νόημα του στυλ*, Αθήνα, Γνώση, 1988, σ. 164.

18. Αν και η κοινωνική υφή των προβλημάτων και κατά ακολουθία η συλλογικά επεξεργασμένη απάντηση σ' αυτά είναι αναγκαίες προϋποθέσεις για ένα σύστημα υποκουλτούρας (βλ. D. Downes, *The Delinquent Solution*, London, Routledge and Kegan Paul, 1966, και Α. Ασρινάκης, *Νεανικές υποκουλτούρες*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1991.), τα υποκείμενα του συστήματος δεν τοποθετούνται πάντα σαφώς στο επίπεδο των στόχων τους. Ο Hebdige αναφερόμενος στο φαινόμενο του punk στη Μ. Βρετανία και αφού αναλύει το στυλ ως «σημαίνουσα πρακτική», επικαλούμενος την «ομολογία» κατά τον P. Willis (= *Profance culture*, London, Routledge and Kegan, 1978) σύμφωνα με τον οποίο η εσωτερική δομή κάθε ξεχωριστής υποκουλτούρας χαρακτηρίζεται από μια ακραία τάξη, επισημαίνει κατά κάποιον τρόπο τη διάκριση αυστηρής δομικής οργάνωσης - απροσδιόριστης λειτουργικής τοποθέτησης «Η υποκουλτούρα των punks σήμανε το χάος σε όλα τα επίπεδα, όμως αυτό έγινε δυνατό μόνο επειδή το ίδιο το στυλ ήταν πλήρως ταξινομημένο. Το χάος συντάχθηκε σε ένα πλήρες νοηματικό σύνολο». D. Hebdige, *Υποκουλτούρα*, ό.π., σ. 154.

ομάδας καθώς διαφέρει ο βαθμός συμμετοχής στις δραστηριότητες της ομάδας,¹⁹ χωρίς όμως να καταλύεται η προσδοκώμενη για τη λειτουργία του υποσυστήματος συμπεριφορά. Κατά ακολουθία στο φαντασιακό επίπεδο, καλλιεργούνται οι μυθολογικές παραστάσεις που από τη μία ευνοούν την αναγνώριση των μελών της ομάδας μέσω του συγκεκριμένου τρόπου ζωής και από την άλλη οριοθετούν πράξεις συμβολικής αναγνώρισης στο χώρο.²⁰

Αν συσχετίσουμε τα προηγούμενα επίπεδα προσδιορισμού της υποκουλτούρας με το ολικό σύστημα κουλτούρας μιας κοινωνίας, παρ' όλη την ιδιαιτερότητα των πληθυσμιακών συνόλων, δεν μπορούν να θεωρηθούν αποκομμένα από το γενικό πλαίσιο της ευρύτερης κουλτούρας της κοινωνίας που τα περιβάλλει και στην οποία ανήκουν.²¹ Και μόνο η αντίταξη, στην κυρίαρχη κουλτούρα, της υποκουλτούρας ως εναλλακτικό σύστημα συμπεριφοράς, που απορρέει από τη μη εξεύρεση λύσεων για κοινά αποδεκτά προβλήματα από μία ομάδα ατόμων, προϋποθέτει την αντιμετώπιση της υποκουλτούρας ως κοινωνική ανταπάντηση σε ήδη διαμορφωμένες κοινωνικές δομές. Η ένταξή της στο ευρύτερο ιστορικό/κοινωνικό πλαίσιο, δεν την απομακρύνει από τις κυρίαρχες παραστάσεις²² για τον προκαθορισμένο τρόπο ζωής, τις οποίες ή τις υπερβαί νει, ή αφομοιώνεται από αυτές.

19. Η διάκριση αυθεντικών - προσκολλούμενων είναι χαρακτηριστική για κάθε σύστημα υποκουλτούρας, βλ. D. Hebdige, *Η υποκουλτούρα*, ό.π., σ. 166-7, για τους πλαστικούς punks, ή παραμανάκηδες, κουφιοκέφαλους Rastas, ή καροτσέρηδες της μπάντας, hippies του Σαββατοκύριακου κλπ. σε αντίθεση με τους αυθεντικούς punks. Πρβλ. Κ. Χατζηδουλής, «Νίκος Μάδεσης ή τρελάκιας, στιχουργός Αυτοβιογραφία», στο, *Ρεμπέτικη Ιστορία Ι*, Νεφέλη, Αθήνα, 1979, για τους πρωτόμαγκες, σκυλόμαγκες κλπ. σε διάκριση από τους πορδόμαγκες, αποφάγια μάγκες, κλπ., στο χώρο του ρεμπέτικου.

20. Ένα γενικευμένο πρότυπο συμπεριφοράς στο φαντασιακό επίπεδο, είναι η συμβολική εικόνα του «μάγκα» στο χώρο του ρεμπέτικου, ως σημασία - προϋπόθεση ενδοομαδικής αναγνώρισης και διάκρισης από τους άλλους, τους «μη μάγκες». Για την ένταξη στο χώρο της «μαγκιάς» ενεργοποιούνται όλοι εκείνοι οι μηχανισμοί αποδοχής και καταξίωσης στο χώρο. Για την εικόνα του μάγκα, βλ. και, Δ. Τζάκης, «Βία και ανδροπρέπεια στο χώρο των ρεμπετών», στο, *Δοκιμές*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, τεύχ. Α(1994), σσ. 81-98.

21. Βλ. για τον πολιτισμό της ένδειας, Δ. Γ. Τσαούσης, *Χρηστικό λεξικό κοινωνιολογίας*, Αθήνα, Gutenberg, σσ. 166,167,223.

22. Βλ. P. Willis, *Learning to labour*, Saxon House, London, 1977, για τον τρόπο με τον οποίο η αντικουλτούρα του σχολείου που αναπτύσσεται από τα παιδιά της εργατικής τάξης, τους ωθεί στην ανεύρεση μόνο χειρωνακτικής εργασίας, πράξη άρνησης αλλά και κατάφασης προς την κυρίαρχη κουλτούρα, καθδώς υιοθετούνται αξίες όπως ο σεξισμός, η ανδροπρέπεια, το χιούμορ εναντίον της μάθησης, που ευνοούν την σχέση

Το χαρακτηριστικό γνώρισμα του κοινωνικού συστήματος που απορρέει από την ανάγκη για τη διατήρηση της ισορροπίας του, είναι η τάση κατηγοριοποίησης και τοποθέτησης των ατόμων σε ευρύτερα συλλογικά πλαίσια τυποποιημένης δράσης, μέσω της οποίας τα άτομα αναγνωρίζουν την ποιότητα της συμπεριφοράς τους. Έτσι όμως, μπορεί και το σύστημα να προσδιορίσει τα όρια αυτής της συμπεριφοράς. Συγκροτείται έτσι ο επικρατών διαζευκτικός λόγος που εμπεριέχει τις αρχετυπικές παραστάσεις της κοινωνίας για τις διχοτομικές ενότητες των μελών της ενταγμένων σε συνολιστικά πρότυπα αναμενόμενης συμπεριφοράς με διαδικασίες ενοποίησης - εξομίσωσης των διαφορών. Οι συμπεριφορές των μελών των επιμέρους κοινωνικών ομάδων αποτελούν γενικευμένες σημασιολογικές κατηγορίες ενός συνολικού σημειακού πεδίου συμπεριφορών. Κατά τον L. Prieto,

«όταν καθορίζουμε μια τάξη παίρνουμε πάντα για αφετηρία ένα "βασικό σύνολο" και το συμπλήρωμα μιας τάξης μπορεί να οριστεί ως η τάξη που σχηματίζεται από τα αντικείμενα, τα οποία ανήκουν στο βασικό σύνολο και δεν ανήκουν στην πρώτη τάξη. Το σύνολο μιας τάξης και του συμπληρώματός της, μας δίνει το λογικό άθροισμα των δύο, το οποίο ισούται φυσικά με το βασικό σύνολο».²³

Σε ένα ολοκληρωτικό σύστημα κωδικοποιημένων συμπεριφορών όπου οι επιμέρους ομάδες αποτελούν τις συμπληρωματικές τάξεις του συνόλου,²⁴ η αμοιβαία συνύπαρξη και ουσιαστικά διχοτομημένη τοποθέτηση των καθορισμένων τάξεων καθορίζει την λειτουργία του βασικού συνόλου τάξεων, όπου η εκδήλωση της μίας τάξης συμπεριφορών αποκλείει την εκδήλωση της άλλης. Κυρίαρχη κουλτούρα και υποκουλτούρες αποτελούν τις δύο καθορισμένες τάξεις σε ένα βασικό σύνολο κουλτούρας μιας κοινωνίας που νοούνται σαν κάτι που δεν είναι η άλλη. Αν π.χ. θεωρήσουμε ως βασικό σύνολο συμπεριφορών τις «δυνατότητες τοποθέτησης απέντι στο νόμο», τότε οι έννοιες «νομιμότητα» και «παρανομία» συνιστούν τις δύο συμπληρωματικές, καθορισμένες τάξεις του βασικού συνόλου και η αναγνώριση της καδεμιάς εξαρτάται από τη διάκριση της αντίθετής της.

υπαγωγής τους προς την κουλτούρα της κυριαρχίας. Για τον Willis, D. βλ. και Hebdige, *Η υποκουλτούρα*, ό.π. σ. 211, και Ν. Δεμερτζής, *Κουλτούρα*, ό.π., σ. 241.

23. L. Prieto, *Μηνύματα και σήματα*, Αθήνα, Νεφέλη, 1986, σ. 56.

24. «Μία τάξη δεν αποτελεί απόλυτη οντότητα : δεν είναι αυτό που είναι παρά μόνο σε σχέση με μιαν άλλη τάξη που ονομάζεται «συμπλήρωμα της πρώτης και την αποτελούν τα συγκεκριμένα αντικείμενα από αυτά που λαμβάνονται υπ' όψη, τα οποία δεν ανήκουν στην πρώτη τάξη». L. Prieto, *Μηνύματα και σήματα*, ό.π., σ. 54.

Το σύστημα οργανώνεται γύρω από τον κεντρικό άξονα σημασιών, τόσο για την νομιμότητα, όσο και για την παρανομία και συντηρεί την κυριαρχία του μόνο όταν μπορεί και τις ερμηνεύει, αφού είναι και οι δύο οι μόνες πιθανές «τάξεις αντικειμένων», οι μοναδικές δηλαδή απαντήσεις στα ερωτήματα που αυτό θέτει. Όταν η δράση των ατόμων ως μέλη κατηγοριών και συνεπώς «καθορισμένων τάξεων» μπορεί να ερμηνευθεί τότε δεν υπάρχει διατάραξη της συνέχειας του συνόλου. Η κοινωνική διαχείριση της νομιμότητας και της παρανομίας συμβαδίζει με τη «δεσμισμένη ετερονομία»²⁵ για τη δράση του ατόμου που υπάρχει σε κάθε κοινωνία.

Το συγκεκριμένο άτομο ή οι ομάδες ατόμων απειλούν άμεσα τη συνέχεια της κοινωνικής κυριαρχίας, μόνο όταν αποκλίνει η δράση τους από τις προδιαγεγραμμένες γι' αυτούς διαζευκτικές ενότητες του νόμιμου ή του παράνομου, του μορφωμένου ή του αμόρφωτου κλπ., που, ενδεχομένως αν όχι και τις περισσότερες φορές, συναρτώνται άμεσα με τις βασικής σημασίας ενότητες πλούσιος/φτωχός, κυβερνών/κυβερνώμενος κλπ. Στο επίπεδο της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς (η παρέκκλιση όχι με τη στενή εγκληματολογική έννοια ως πράξη που παραβιάζει τους νόμους και ποινικοποιείται, αλλά ως συμπεριφορά που αποκλίνει από τα καθιερωμένα πρότυπα συμπεριφοράς), η υποκουλτούρα δεν αποτελεί απειλή για το σύστημα, όταν αυτό μπορεί και την προσδιορίζει πρακτικά και τοπικά και, συνεπώς, την αντιμετωπίζει - π.χ. την ποινικοποιεί ή αποκλείει τα υποκείμενά της από μηχανισμούς κοινωνικής κινητικότητας κλπ. Ο Downes αναφέρει σχετικά, μεταξύ άλλων, ότι:

«δεν είναι η απλή παρουσία της παρέκκλισης αλλά η ποιότητά της, το επίπεδό της και η τοπικότητά της που τυπικά σχηματίζουν μια απάντηση. Πολύ συχνά η παρέκκλιση θα είναι ομαλοποιημένη και προσαρμοσμένη, συνυφασμένη με την προσδοκώμενη ζωή. Μόνο όταν αυτή (η παρέκκλιση) είναι ανεξήγητη, ανοργάνωτη και απειλητική μπορεί να συντελεστεί μια μεγάλη αντίδραση. Η κρίση επέρχεται όταν οι άλλοι δεν μπορούν ή δεν θα μπορέσουν να την αντιμετωπίσουν (την παρέκκλιση). Η ροή της εξαρτάται από τις

25. «Σε όλες τις κοινωνίες κυριαρχεί η δεσμισμένη ετερονομία. Μέσα σε αυτήν τη δεσμισμένη ετερονομία το μόνο που μπορεί να κάνει το άτομο είναι να παίζει έναν από τους κοινωνικούς ρόλους που είναι προδιαγεγραμμένοι να είναι αρχηγός, πολεμιστής, σαμάνος, μάγος ή σήμερα υπάλληλος, εργάτης, πρωταθλητής του μπάσκετ, πρωθυπουργός, πόρνη, υπουργός κλπ. Πέρα από αυτά οι μόνοι δρόμοι εμφανούς εκδηλώσεως της ατομικής ψυχής σε τέτοιου είδους ετερόνομες κοινωνίες είναι η παράβαση των κείμενων νόμων και η παθολογία». Κ. Καστοριάδης, «Εξουσία», ό.π., σ. 45.

επικρατούσες ιδέες για την ιδιοκτησία, την κοινωνική δομή του συνόλου και την εκτίμηση της πιθανής θεραπείας».²⁶

Όταν το σύστημα δεν μπορεί να εντάξει την υποκουλτούρα στα εξηγηματικά του μοντέλα, επιστρατεύει μια σειρά μηχανισμών που δέτουν την υποκουλτούρα μέσα στα όρια του ελέγχου του. Μια μορφή διαχείρισης της υποκουλτούρας είναι η ποινικοποίησή της. Το σύστημα, επικαλούμενο το συναινετικό πρότυπο κοινωνικής οργάνωσης,²⁷ αντιμετωπίζει τους φορείς της υποκουλτούρας ως απειλή για την ασφάλεια του κοινωνικού συνόλου. Η ανάγκη προστασίας του κοινωνικού συνόλου στηρίζεται στις αρχαϊκές παραστάσεις για το καλό και το κακό, οι οποίες διαχέονται σε μια κοινωνία και επικροτούν την αποπομπή και τιμωρία των ανεπιθύμητων μελών. Διασφαλίζεται κατ' αυτόν τον τρόπο η νομιμότητα του συστήματος, με μια παράλληλη επίδειξη ισχύος, ενεργοποίηση τελετουργικών διαδικασιών που καταφάσκουν την ικανότητα του συστήματος να απαλείφει τις απειλητικές εισβολές στο χώρο της ομαλότητάς του.

Ταυτόχρονα, ενεργοποιείται ένα ενδιάμεσο λειτουργικό στάδιο που οργανώνεται στα όρια του καθορισμού των εννοιών της νομιμότητας και της παρανομίας, στο οποίο οι δράσεις που ορίζονται ως παρεκκλίνουσες συμπεριφορές, μεταφυτεύονται και αποκρυσταλλώνονται στο νέο αυτό πλαίσιο εκδήλωσής τους υπό την απόλυτη νόμιμη κάλυψη. Έτσι το κράτος προσπαθώντας να ορίσει και να ποινικοποιήσει ακόλουθα π.χ. την «πορνεία» μέσω της «μη πορνείας» δημιουργεί μια μεγάλη ενδιάμεση κατάσταση στην οποία η καταστολή της πορνείας εξισώνεται με την καλυμμένη νόμιμη πορνεία, που τελεί υπό κρατικό έλεγχο.

Μια άλλη μορφή διαχείρισης της υποκουλτούρας που συνδέεται με την αποφυγή της μαζικότητας ενός κοινωνικού φαινομένου²⁸ είναι η αποσιώπηση των σημασιών της. Οι πιθανές ευρείες επιδράσεις ενός αντιθετικού συστήματος νοημάτων προς την κυρίαρχη νοηματοδότηση των σημαίνουσών κοινωνικών πρακτικών μπορούν να περιοριστούν με τον εγκλεισμό των μηνυμάτων του υποσυστήματος μόνο μέσα στα πλαίσια της παραγωγής του. Για τις ευρύτερες κοινωνικές στρωματώσεις, οι κοινωνικές

26. D. Downes and P. Rock, *Understanding Deviance*, Oxford, Clarendon Press, 1988, σ. 177.

27. Η. Δασκαλάκης, *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*, Κομοτηνή, Σάκκουλας, 1985, σσ. 33-4.

28. Ο όρος μαζικότητα χρησιμοποιείται αντιθετικά ως προς τον όρο μαζικοποίηση, ο οποίος περιλαμβάνει οτιδήποτε κατασκευάζεται και προορίζεται για τις μάζες και όχι ό,τι προέρχεται από αυτές.

παραστάσεις που συνδέονται με την απειλή του περιεχομένου της κυρίαρχης ιδεολογίας, συντηρούνται μόνο σε έναν μυθολογικό χώρο συμπεριφορών και όχι σε ένα πεδίο πρακτικών δραστηριοποιήσεων.

Όταν η νοσηματοδότηση των πρακτικών τοποθετήσεων των ατόμων που συνέρχονται στο επίπεδο μιας υποκουλτούρας μπορεί να γενικευτεί και να συναντηθεί με τις μυθολογικές/φαντασιακές αναγνωρίσεις και άλλων ευρύτερων κοινωνικών ομάδων σχετικά με το ρόλο τους στην καθημερινή τους εμπειρία, συνιστώντας άμεση απειλή για τον κατεστημένο συσχετισμό δυνάμεων, η κυρίαρχη παρέμβαση αντιμετωπίζει το φαινόμενο με την αποσιώπησή του ή την διάδοσή του ως περιορισμένης σημασίας πρακτική.

Στο προαναφερόμενο διαζευκτικό πλέγμα εννοιολογήσεων του «εμείς» και του «αυτοί» εντάσσεται μια ακόμη δυνατότητα διαχείρισης της υποκουλτούρας που είναι η διαστρέβλωση των μηνυμάτων και των σημασιών της, καθώς και του γενικότερου τρόπου που οργανώνεται και λειτουργεί. Επιστρατεύονται στην περίπτωση αυτή οι μηχανισμοί προβολής και μέσω διαδικασιών υπεραπλούστευσης και υπεργενίκευσης των ιδιομορφιών, σχηματίζεται η επεξεργασμένη από τις κοινωνικά κυρίαρχες προσδοκίες εικόνα του «άλλου». Ο «άλλος» εμπλουτίζεται με ανύπαρκτες ιδιότητες, ανεξιχνίαστα κίνητρα συμπεριφοράς, με αλλοιωμένους τρόπους έκφρασης και δράσης, που συμφωνούν με την προκατασκευασμένη εικόνα και αναμονή για τη δραστηριότητά του.

Η διαδικασία παραποίησης των σημασιών της υποκουλτούρας μπορεί να εξεταστεί τόσο στο επίπεδο των ενδοομαδικών, όσο και στο επίπεδο των εξωομαδικών σχέσεων των φορέων της. Και στα δύο επίπεδα για τα σύγχρονα φαινόμενα υποκουλτούρας σημειώνεται ο αποφασιστικός ρόλος των mass-media, ως ενσάρκωτών της τάσης για «παθητική και άκριτη θεώρηση του κόσμου».²⁹ Στο επίπεδο συγκρότησης της εξωομαδικής εικόνας των μελών της υποπολιτισμικής ομάδας, ο Cohen επεξεργαζόμενος τη γενική συμβολή των ΜΜΕ στη διαχείριση της υποκουλτούρας των Mods και των Rockers στην Αγγλία επισημαίνει:³⁰

«Τα mass media γενικά:

29. U. Eco, *Κήνσορες και θεράποντες*, Αθήνα, Γνώση, 1990, σ. 66: «τα mass media τείνουν να επιβάλλουν σύμβολα και μύθους μιας εύκολης οικουμενικότητας δημιουργώντας "τύπους" εύκολα αναγνωρίσιμους και έτσι μειώνουν στο ελάχιστο την υποκειμενικότητα και τη σαφήνεια της πείρας και των εικόνων μας μέσω των οποίων θα έπρεπε να πραγματοποιούμε εμπειρίες». *Αυτόθι*, σ. 67.

30. S. Cohen, *Folk devils and moral panics*, ό.π., σσ. 175-6.

-χορηγούν το περιεχόμενο για παρεκκλίνοντα ρόλο/συμπεριφορά μέσω της μετάδοσης στερεότυπων προσδοκιών του πως οι άνθρωποι στους ειδικούς παρεκκλίνοντες ρόλους θα μπορούσαν να δράσουν.

-μαζί με την εμπορική εκμετάλλευση μεγενθύνουν τη διχνομία Mods - Rockers και δίνουν στα γκρουπ μεγαλύτερο δομικό και κοινό έδος απ' ό,τι αυτοί πραγματικά κατέχουν.

-μαζί με την ιδεολογική εκμετάλλευση πολώνουν τους παρεκκλίνοντες ακόμα μακρύτερα από την κοινότητα».

Από την άλλη, στο επίπεδο των ενδοομαδικών σχέσεων η επεξεργασμένη εικόνα των mass media για τις μορφές πραγμάτωσης της ομάδας, οδηγεί σε μία εσωτερική αλλοίωση της εμπειρίας που οργανώνεται στο φαντασιακό επίπεδο στην πρόσληψη της «αναπαράστασης των αναπαραστάσεων».³¹ Ο Hebdige αναφερόμενος στους τρόπους με τους οποίους τα MME προκαθορίζουν την κωδικοποιημένη τοποθέτηση των φορέων της υποκουλτούρας της εργατικής νεολαίας παρατηρεί:³²

«μπορούμε να διατηρήσουμε μια πειστική εικόνα κοινωνικής συνοχής μόνο αν αποδεχτούμε και ξαναπροσδιορίσουμε τις κουλτούρες αντίστασης (τις εργατικές νεανικές κουλτούρες) με τους όρους αυτής της εικόνας. Εδώ τα MME όχι μόνο δίνουν στις κοινωνικές ομάδες τις συστατικές εικόνες των άλλων ομάδων, αλλά μεταβιβάζουν στην εργατική τάξη μια «εικόνα» της δικής της ζωής που «εμπεριέχεται» ή «πλαισιώνεται» από τους ιδεολογικούς «λόγους» που την περιτριγυρίζουν και την οριοθετούν».

Ως συνέπεια των προηγούμενων μορφών επέμβασης στην υποκουλτούρα προκύπτει και η σημαντικότερη και αδέσπαστη προσπάθεια αποδυνάμωσής της, η μετατροπή της σε είδος μαζικής κατανάλωσης,³³ ιδιαίτερα όταν συνδέεται με την καλλιτεχνική δημιουργία. Η συστηματική αυτή μορφή διαχείρισης της υποκουλτούρας που εμπεριέχει τις δυο τελευταίες μορφές χειρισμού της, την αποσιώπηση και την παραποίηση των σημασιών της, στηρίζεται στην ιδεολογική αποφόρτιση της παραγωγικής της πρακτικής (ενδυμασία, μουσικά σχήματα, κλπ.) και τη μετατροπή τους σε «προϊόντα» που τυγχάνουν εμπορικής εκμετάλλευσης. Κατ' αυτόν τον τρόπο οργανώνεται ένας μηχανισμός εισβολής στις ενδότερες πρακτικές της

31. D. Hebdige, *Η υποκουλτούρα*, ό.π., σ. 118.

32. *Αυτόθι*, σ. 118.

33. Την εμπορευματική (μετατροπή των σημάτων της υποκουλτούρας σε αντικείμενα μαζικής παραγωγής) και την ιδεολογική (χαρακτηρισμός ως παρεκκλίνουσα συμπεριφορά) βλέπει ο Hebdige ως τις δύο μορφές αποδυνάμωσης της υποκουλτούρας. D. Hebdige, *Η υποκουλτούρα*, ό.π., σ. 128.

υποκουλτούρας, σ' έναν χώρο που η πρόσβαση ανήκει μόνο στους μυημένους στις λειτουργίες του και αφού απομονώνονται οι σημασίες από το αρχικό πλαίσιο χρήσης τους, μεταβιβάζονται με ουδέτερη πλέον μορφή σε μεγαλύτερα, εξωομαδικά πληθυσμιακά στρώματα.³⁴

Η εμπορευματοποίηση προσφέρει έναν σημαντικό βαθμό ακινδυνότητας και απομυθοποίησης, τόσο στους φορείς παραγωγής των σημασιών, όσο και στους χρήστες των μαζικοποιημένων συμβόλων, καθώς αμφότεροι οδηγούνται να ανακαλύψουν ένα νέο χώρο ταύτισης, να συγκλίνουν ιδεολογικά σε ένα ετεροκατευθυνόμενο και προκατασκευασμένο πεδίο κίνησης που αποκλίνει ριζικά από το λόγο παραγωγής των σημασιών της υποκουλτούρας. Στο νέο αυτό χώρο που μεταφέρονται μηχανιστικά εκτός από τις παραγωγικές πρακτικές και οι φορείς της υποκουλτούρας, οι ίδιοι οι φορείς αποδυναμώνουν εκ των ένδον συνειδητά ή ασυνειδητά τον αρχικό χαρακτήρα της υποκουλτούρας, καθώς φέρονται ως περιθωριακοί παραγωγοί να συμπράττουν συμβολικά με ομαλοποιημένους καταναλωτές.

34. Στο χώρο του ρεμπέτικου γίνεται φανερή αυτή η διάσταση. Με την επέμβαση της δισκογραφίας ο παραγωγός μετατρέπεται σε ατομικό παραγωγό, αφομοιώνεται από το σύστημα της προσδοκώμενης αναμονής (λογοκρισία, πωλήσεις, κρατική ιδεολογία, κλπ.) και υπερβαίνοντας το πλαίσιο της ενδοομαδικής προοπτικής (προφορική διάδοση, έκφραση της ομάδας, ενδοομαδική καταξίωση, συλλογικός χαρακτήρας παραγωγής, φυλακή, τεκές, παρανομία, κλπ.) επιτρέπει τη μαζική πρόσβαση στα δημιουργήματά του.